

УДК 159.9

Бочелюк В.Й.¹, Колодяжна І.В.²

¹ д-р психол. наук, проф. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. гр. СНЗ-111м НУ «Запорізька політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)

Одним із пріоритетних напрямів Національної стратегії розвитку освіти в Україні є забезпечення особистісного розвитку людини. Наразі набули актуальності дослідження щодо розроблення сучасних технологій корекційно-компенсаторної роботи для осіб з особливими освітніми потребами, створення умов для реалізації їх прав. Особлива увага зосереджується на новітніх та перспективних дослідженнях особистості таких дітей, зокрема особливостей функціонування особистості з порушеннями інтелектуального розвитку в рамках психолінгвістики, нейропсихології, доповнюються знання в сфері психології особистості, вікової та гендерної психології, оновлюються методики психологічної діагностики та технологій психокорекції і психотерапії.

Формування і розвиток особистості з порушеннями інтелектуального розвитку також пов'язане з трансформаційними процесами світових освітніх систем (глобального і локального рівня трансформацій), що веде до якісних змін суспільної парадигми. Зважаючи на це, серед актуальних проблем сучасної спеціальної психології вбачаються не лише формування побутових навичок (навичок самообслуговування), набуття базових вмінь, знань та професії. Нового значення набувають такі поняття як емоційний та соціальний інтелект, формування емоційного інтелекту; становлення особистісних компетентностей (не тільки професійних) у осіб з порушеннями інтелектуального розвитку, особистісна саморегуляція, самоконтролю, психолінгвістичні особливості емоційної і поведінкової сфери особистості тощо.

Наразі тривають пошуки шляхів забезпечення ефективної організації психологічного супроводу осіб з порушеннями інтелектуального розвитку, формування поведінкових аспектів у процесі навчання та соціальної адаптації в динамічно мінливому соціумі, оскільки однією із домінантних змін, що виникає під впливом порушення інтелектуальної діяльності є дисфункція процесів регуляції емоцій і афективних станів. Упередження руйнівного

впливу означених деформацій на становлення особистості можливе шляхом розробки ефективних технологій діагностики стану сформованості та функціонування сфери емоцій.

Становлення емоційної сфери безпосередньо впливає на розвиток особистості, який відбувається під впливом внутрішніх (темпераменту, характеру, самооцінки) та зовнішніх чинників (соціальне оточення). Знання особливостей розвитку емоційної сфери на етапі становлення індивідуальності дає змогу цілеспрямовано управляти емоціями, добирати відповідний психологічний супровід та сприяти якісному розвитку цієї сфери. Вчасне, коректне формування емоційної сфери на етапі дорослішання особи дає змогу впливати на якісне становлення особистісного самоконтролю, самоідентифікації, формування «Я-концепції» та ефективне проходження інтеграції, адаптації та соціалізації осіб з порушеннями інтелектуального розвитку, що будуть зорієнтовані на формування і розвиток власних потенційних можливостей. Важливим при цьому є створення соціальних, психологічних і педагогічних умов для відповідного фізичного, інтелектуального, психічного та соціального формування таких складових особистості як життєві компетентності, емоційний та соціальний інтелект, емпатія.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує чимало праць з проблем емоційного інтелекту особистості з нормальним рівнем інтелектуального розвитку. Ґрунтовні дослідження, які виникали в зв'язку із описом структурнофункціональної моделі інтелекту суб'єкта (О. Вільготський, Д. Завалишина, О. Закревська, Л. Засєкіна, Д. Марченко, М. Смульсон, Б. Теплов, Д. Ушаков, М. Холодна), присвячені переважно окремим аспектам або емоційному інтелекту, як інтегрованому компоненту соціального інтелекту. Цілісне вивчення емоційного інтелекту особистості у дорослому віці представлене в дослідженнях щодо характеристики структури, механізмів та особливостей генези на різних вікових етапах (Л. Андрієнко, Л. Булгакова, Л. Булгакова-Чорна, Г. Герасименко, Я. Кандзюба, М. Кущенко, А. Олексієва, О. Олексієва, М. Микитенко, С. Пашенко, та ін.). У суміжних напрямках досліджень в галузі соціальної, педагогічної та вікової психології висвітлювалися окремі дотичні до даної проблематики питання, які можна розподілити на декілька напрямів. Так, проблемами походження й сутності емоційного інтелекту займалися Г. Айзенк, Г. Гарднер, Дж. Гілфорд, М. Саллівен, Ч. Спірмен, Р. Стернберг, Л. Терстоун, Р. Торндайк та ін., які визначали емоційний інтелект як самостійне утворення в структурі академічного інтелекту особистості (IQ), як інтегративну здатність адекватно сприймати, розуміти і прогнозувати поведінку, діяльність інших.

У працях І. Андрєєвої, О. Власової, О. Василенко, С. Дерев'янка, Н. Ковриги, Д. Люсіна, М. Манойлової, Е. Носенко, Д. Пагани, О. Федорової, Л.

Чухно та інших досліджено соціально-психологічні властивості особистості та індивідуальні здібності, які визначають структурні складові емоційного інтелекту та його вплив на процесуально-діяльнісні складові особистості.

Зазначимо, що дослідження наукової категорії «емоційний інтелект» у роботах українських науковців довгий час відбувалися через складові та суміжні категорії, що були протилежними до розуміння «емоційного інтелекту», як було означено його першодослідниками та фундаторами, як-то американськими психологами Р. Бар-Оном, Д. Гоулменом, Д. Карузо, Дж. Майєром, П. Саловей, Н. Холлом. Зокрема йдеться про такі категорії: «емоційне самоусвідомлення» (О. Власова), «емоційне мислення» (О. Тихомиров), «емоційна компетентність» (В. Охрименко), «емоційне розуміння» (Е. Гресь), «емоційна розумність» (Е. Носенко), «емоційна грамотність» (О. Борзунова), емоційне знання» (М. Микитенко), «розуміння почуттів» (П. Назаренко), «афективне знання» (Л. Андрієнко) тощо.

Комплексні дослідження саме емоційного інтелекту здійснювались переважно в межах загальної психології та психології особистості. Наукові розвідки провадилися здебільшого щодо проблем функціонування емоційного інтелекту у осіб, які не мають порушень розумового розвитку і стосовно початку юнацького віку й більш дорослої особистості. Досліджень емоційного інтелекту осіб з порушеннями інтелектуального розвитку безпосередньо у підлітковому віці в психологічній науці ж нині бракує.

Актуальність дослідження психології емоційного інтелекту осіб з порушеннями інтелектуального розвитку обумовлена не лише браком подібних досліджень у спеціальній психології, а, насамперед, труднощами підліткового віку, його динамічністю, неоднозначністю, відсутністю емоційної стабільності особистості в цей віковий період; окрім цього - специфікою формування особистості з порушеннями інтелектуального розвитку (особливості формування емоційної, вольової, поведінкової сфери, особистісної регуляції тощо); а також нагальною потребою розроблення ефективних технологій розвитку, психологічного супроводу особистості з особливими освітніми потребами на різних вікових етапах її становлення.

Відтак, недостатність наукових даних щодо сутності емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, його особливостей формування у різних гендерних груп означених підлітків, вплив на становлення особистості у підлітковому віці, відсутність специфічного психологічного супроводу (спеціально спрямованих технологій психологічної корекції та терапевтичного впливу) емоційного інтелекту особистості підлітка з порушеннями інтелектуального розвитку зумовили вибір теми дослідження: «Особливості розвитку емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку».